


**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ТИЛПСЬКА Ольга Юрїївна



УДК 342.729+321.7(477)(043.3/.5)

**ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
БЕРЛАЧ Анатолій Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри адміністративного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ЯРМАКІ Христофор Петрович,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри адміністративного права
і адміністративного процесу;

кандидат юридичних наук, доцент
ЛИТВИН Олексій Валерійович,
Виконавчий комітет
Гостомельської селищної ради,
начальник відділу з питань надання
адміністративних послуг.

Захист відбудеться «27» квітня 2020 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.04 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «24» березня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Л. М. Чуприна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Показником рівня демократії у державі та досягнення країною високого рівня міжнародних стандартів є реальне забезпечення реалізації й захисту прав людини і громадянина. При цьому право на мирні зібрання, як один із центральних інструментів прямої демократії, покликане забезпечити існування громадянського суспільства, а отже, потребує ефективного правового механізму забезпечення реалізації та захисту такого права у державі.

Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання – це складне, багаторівневе явище, що складається з багатьох елементів, які функціонують у нерозривному взаємозв'язку між собою, де держава в особі суб'єктів владних повноважень, відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації та захисту права на мирні зібрання, згідно з концепцією позитивних зобов'язань. Тому всебічне дослідження його змісту, ефективності, прогалин та шляхів вирішення наявних проблем у реалізації права на мирні зібрання є вкрай необхідним для демократичного суспільства, особливо в умовах євроінтеграційного процесу.

Актуальність теми пояснюється також високою активністю громадянського суспільства України у прийнятті політичних, економічних та інших соціально значущих рішень шляхом реалізації свого права на мирні зібрання, яке в умовах правової невизначеності, обумовленої відсутністю спеціального законодавства у цій сфері, перебуває під загрозою неконтрольованих зловживань з боку публічної влади, про що свідчить відповідна судова практика. Зміст судових справ показово відображає залежність кількості обмежень, включаючи повну заборону мирних зібрань, від зрілості політичних сил, що перебувають при владі. Вказане свідчить про небезпеку наділення суб'єктів владних повноважень правовою дискрецією у питаннях забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні.

Таким чином, удосконалення законодавчого забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання пояснюється необхідністю приведення його у відповідність до європейських стандартів у сфері прав людини та норм Конституції України. Поряд з тим, відсутність консенсусу серед наукової спільноти щодо шляхів подолання правової невизначеності у сфері забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання й об'єктивна необхідність в осучасненні науково-теоретичних підвалин у сфері мирних зібрань обумовлюють актуальність теми дослідження і вказують на необхідність комплексного дослідження правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання, а саме його адміністративно-правового аспекту, на основі показової судової практики Європейського суду з прав людини, національних судів та досвіду іноземних держав у сфері забезпечення права на мирні зібрання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота проведена відповідно до Національної стратегії у сфері

прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, науково-дослідної теми «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» (№ 19 БФ 042-01), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2019–2021 рр.). Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол від 25 листопада 2013 р. № 3) і уточнено рішенням вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол від 28 листопада 2019 р. № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у розробленні комплексних науково-практичних засад правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні в адміністративно-правовому аспекті, наданні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- з'ясувати сутність права на мирні зібрання, його місце у системі класифікації прав людини, обґрунтувати авторські дефініції понять «право на мирні зібрання», «мирне зібрання»;
- простежити історичні витоки права на мирні зібрання, провести періодизацію еволюції реалізації права на мирні зібрання на території сучасної України;
- розглянути й узагальнити особливості адміністративно-правового забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання на прикладі ФРН, США та РФ;
- сформулювати визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання», «адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні», охарактеризувати їх основні складові елементи;
- розкрити роль основних суб'єктів у забезпеченні реалізації та захисту права на мирні зібрання;
- проаналізувати та узагальнити практику національних судів у сфері забезпечення права на мирні зібрання, проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини у справах щодо свободи мирних зібрань, та окреслити на їх основі базові принципи у сфері забезпечення права на мирні зібрання;
- обґрунтувати необхідність розроблення і прийняття спеціального закону у сфері забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання.

Предмет дослідження становить правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні, зокрема його адміністративно-правовий аспект.

Методи дослідження. У дисертації використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких обумовлюється системним підходом.

Гносеологічний метод дослідження використано для формулювання визначення категорії «право на мирні зібрання», «мирне зібрання», «правовий механізм забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання» (підрозділи 1.1, 2.1). За допомогою *порівняльно-правового методу*, охарактеризовано законодавство України та зарубіжних країн (підрозділ 1.3). *Історичний метод* покладено в основу вивчення становлення і розвитку мирних зібрань на території України та зарубіжних країн (підрозділи 1.2, 1.3). *Аналітичний метод* дав змогу встановити необхідність удосконалення правового регулювання мирних зібрань в Україні (підрозділ 2.4). За допомогою *структурно-функціонального аналізу*, визначено відповідність нормативно-правових актів у сфері забезпечення права на мирні зібрання реальним суспільним відносинам у цій сфері (підрозділи 2.3, 2.4). Використання *індуктивного методу* дало змогу прослідкувати причинно-наслідковий зв'язок від підстав незаконного обмеження права на мирні зібрання – до недосконалостей законодавства у цій сфері (підрозділ 2.3).

Соціологічний метод дав змогу розглянути судові рішення у справах щодо обмеження права на мирні зібрання (підрозділи 1.3, 2.3).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених у галузі права, зокрема: В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, А. І. Берлача, О. П. Васильченка, Ю. В. Ващенко, І. П. Голосніченка, І. С. Гриценка, П. В. Діхтієвського, О. І. Ієрусалімової, І. П. Козаченка, А. М. Колодія, Р. О. Куйбіди, О. В. Литвина, Р. С. Мельника, А. Ю. Олійника, О. М. Пасенюка, О. С. Проневича, А. О. Селіванова, М. Л. Середи, О. В. Скрипнюка, М. М. Смоковича, О. В. Совгирі, І. А. Тимченка, О. Ф. Фрицького, В. В. Цветкова, М. І. Цуркана, Ю. С. Шемшученка, В. К. Шкарупи, Х. П. Ярмакі та інших.

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також законодавство зарубіжних країн щодо правового регулювання сфери мирних зібрань і практика Європейського суду з прав людини у справах про мирні зібрання.

Емпіричну основу дослідження становлять узагальнення рішень Конституційного Суду України, судової практики українських судів, Європейського суду з прав людини, щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права спеціальним комплексним дослідженням адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання загалом,

і окремих його складових. У результаті проведеного дослідження, сформульовано нові наукові положення і висновки, зокрема:

вперше:

– запропоновано авторську періодизацію еволюції права на мирні зібрання в Україні від своєї форми безпосередньої демократії у найдавніші часи до свободи збиратися мирно у сучасному розумінні: 1) період первіснообщинного ладу; 2) часи Київської Русі IX–XIII ст. ст.; 3) козацький період XV–XVIII ст. ст.; 4) імперський період XVIII – початок XX ст.; 5) дореволюційні часи 1905–1917 рр.; 6) радянські часи 1917–1921 рр.; 7) період діяльності УНР у екзилі; 8) радянські часи 1921–1991 рр.; 9) період становлення незалежності в Україні 1991–2004 р.; 10) новітній період із 2005 р. – дотепер;

– сформульовано авторську дефініцію «адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні» як комплексне поняття, що включає систему норм права, заходів, суб'єктів владних повноважень, недержавних інституцій, їх повноважень, а також гарантій, що покликані сприяти неухильному дотриманню і реалізації права на мирні зібрання в Україні, та недопущення його порушення, а у разі необхідності – захисту і відновленню;

– розроблено авторську класифікацію медіації, яка застосовується для потреб забезпечення належної організації проведення мирного зібрання, за критерієм призначення на превентивну (до початку мирного зібрання) та нагальну (під час мирного зібрання);

удосконалено:

– визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання» – здійснюване державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації права на мирні зібрання, що полягає у створенні сприятливих умов для неухильного дотримання цього права, запобігання його порушенню та у разі необхідності, його відновлення;

– аргументацію щодо необхідності прийняття спеціального закону, присвяченого забезпеченню реалізації права на мирні зібрання, з метою подолання правової невизначеності у цій сфері;

дістали подальшого розвитку:

– наукові погляди щодо визначення поняття «право на мирне зібрання» як основного, природного, активного, колективного права, забезпечення, реалізація і захист якого закріплено в системі міжнародних та національних правових норм, і яке полягає у свободі, наданій кожній людині, незалежно від громадянства, походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин, спільно збиратися мирно, у будь-якій незабороненій законом формі, для соціальної комунікації із щонайменше однією людиною з усвідомленням спільної цілі з метою вираження поглядів або їх формування та поширення, за

загальним правилом, у публічних місцях на необмежений у часі строк. Запропоновано розглядати це поняття у суб'єктивному і об'єктивному значеннях;

- наукові висновки щодо особливостей адміністративно-правового забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання у ФРН, США та РФ, на основі аналізу основних нормативно-правових актів, присвячених урегулюванню питань мирних зібрань, та фундаментальних судових рішень у цій сфері, що дало змогу виокремити і систематизувати потенційні ризики та позитивний досвід;

- вивчення судової практики національних судів щодо мирних зібрань, статистики судових заборон на проведення мирних зібрань, що демонструє залежність коефіцієнту обмежень у праві на мирні зібрання від зрілості політичних сил, що перебувають при владі;

- пропозиції щодо основних положень проєкту профільного закону, присвяченого реалізації та захисту мирних зібрань, як-от: повідомний характер мирних зібрань, принципи правомірності мирного зібрання, позитивні зобов'язання держави у сфері дотримання права на мирні зібрання, пропорційність втручання держави тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання та шляхів його удосконалення (Акт впровадження юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 02.12.2019 р.);

- *правотворчості* – у процесі розробки правових актів, присвячених урегулюванню правовідносин, що виникають у процесі реалізації права на мирні зібрання; у процесі внесення змін та доповнень до нормативних актів, які врегульовують окремі питання у сфері мирних зібрань;

- *правозастосуванні* – для підвищення ефективності застосування законодавства у сфері мирних зібрань, зокрема у процесі судового розгляду та вирішення судами юридичних спорів, розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг громадян (Акт впровадження Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.12.2019 р.; Акт впровадження Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Київської області від 26.12.2019 р.);

- *освітньому процесі* – під час підготовки, проведення занять та написання підручників і посібників із навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне судочинство» та інших навчальних дисциплін адміністративно-правового й адміністративно-процесуального характеру (Акт впровадження юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 29.11.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та практичні рекомендації, що містяться в роботі, оприлюднено у доповідях на

міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 14–15 лютого 2014 р.); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 14–15 серпня 2015 р.); «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 18–19 вересня 2015 р.); «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2–3 серпня 2019 р.); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 9–10 серпня 2019 р.).

Публікації. Основні положення роботи висвітлено у 7 наукових статтях, опублікованих у виданнях, що визнані фаховими з юридичних дисциплін, зокрема у двох виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, а також у тезах 5 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку, з них основного тексту – 192 сторінки. Список використаних джерел налічує 209 найменувань і займає 22 сторінки. Додатки розміщено на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; окреслено мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів і публікації з обраної теми.

Розділ 1 «Теоретико-правова характеристика права на мирні зібрання» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Місце права на мирні зібрання в системі прав людини і громадянина, його поняття та зміст»* акцентовано на відсутності єдиного підходу до визначення місця права на мирні зібрання у системі класифікації прав людини і громадянина. На основі аналізу різних наукових підходів, доведено, що право на мирні зібрання є правом основоположним, активним, колективним, природним, зазвичай, із політичною спрямованістю, але не обмежене винятково політичним змістом.

Обґрунтовано висновок щодо недосконалості дослівного формулювання права на мирні зібрання в Конституції України, що впливає на неоднозначність у розумінні сутнісних характеристик права на мирні зібрання та на забезпечення реалізації цього права. Це стосується положення, що право на мирне зібрання закріплене за громадянами України, що не відповідає європейській практиці і доктрині, а також щодо закріплення у тексті «права», а

не «свободи збиратися мирно», як у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою удосконалення розуміння сутності права на мирні зібрання, проаналізовано основні характерні ознаки права на мирні зібрання, з-поміж яких: мінімально можлива кількість учасників зібрання; мета, цілі зібрання; коло учасників зібрання та ступінь їх організованості; місце та тривалість проведення зібрання. Такий аналіз дав змогу відрізнити право на мирні зібрання від суміжних понять, зокрема таких, як право на об'єднання і право петицій.

На основі визначення місця права на мирні зібрання в системі прав людини і основоположних свобод, а також сутнісних характеристик цього явища, відмежування від схожих за змістом понять, запропоновано авторську дефініцію права на мирні зібрання у двох її вимірах: об'єктивному і суб'єктивному.

У підрозділі 1.2 *«Історико-правові засади дослідження забезпечення права на мирні зібрання»* шляхом вивчення наукових, нормативних та історичних джерел досліджено еволюцію розвитку ідеї права на мирні зібрання, з огляду на природний характер цього права, від своєрідної форми прямої демократії у найдавніші часи до права на мирні зібрання в сучасному розумінні.

Проаналізовано історію становлення права на мирні зібрання на землях сучасної України, де своєрідним прототипом реалізації права на мирні зібрання було т. зв. народне віче у період Київської Русі IX–XIII ст. ст. Козацька ера характеризувалася сплеском народної демократії, що стався у XVI–XVIII ст. ст., і пов'язаний з існуванням феномену козаччини. У XVIII ст. у документі під назвою *«Права, за якими судиться малоросійський народ»*, наявне письмове засвідчення використання публічних зібрань, як механізму участі населення у державному житті. Перебування земель України у складі імперій з поліцейським режимом не сприяло реалізації права населення на мирні зібрання. Радянська влада теж унеможлилювала свободу мирних зібрань, і тільки з набуттям незалежності в Україні почав розбудовуватися інститут мирних зібрань.

Проведене дослідження дало змогу здійснити авторську періодизацію еволюції права на мирні зібрання на землях сучасної України, що налічує 10 періодів: 1) період первіснообщинного ладу; 2) часи Київської Русі IX–XIII ст. ст.; 3) козацька ера XV–XVIII ст. ст.; 4) імперський період XVIII–початок XX ст.; 5) дореволюційні часи 1905–1917 рр.; 6) радянські часи 1917–1921 рр.; 7) період діяльності УНР у екзилі; 8) радянські часи 1921–1991 рр.; 9) період становлення незалежності в Україні 1991–2004 рр.; 10) новітній період із 2005 р. – дотепер.

У підрозділі 1.3 *«Особливості зарубіжного досвіду у забезпеченні реалізації та захисту права на мирні зібрання»*, на основі аналізу галузевого законодавства, рішень судів у справах про мирні зібрання, окреслено

особливості забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання у ФРН, США та РФ.

Розкрито три основні визначальні характеристики права на мирні зібрання в Німеччині: мінімальна кількість учасників, місце проведення зібрання і загальна мета. Обґрунтовано доцільність запозичення німецького досвіду, зокрема: впровадження принципу позитивних зобов'язань держави у забезпеченні права на мирні зібрання, принципу непорушності права приватних осіб на участь у мирних зібраннях, а також деталізація і розмежування повноважень поліції і уповноважених осіб органів місцевого самоврядування щодо забезпечення громадського порядку, благоустрою і комунікації з учасниками мирного зібрання.

З'ясовано, що у США правовою основою для забезпечення реалізації права на мирні зібрання слугує судова практика, а порядок проведення і організації мирних зібрань значною мірою різняться і є прерогативою влади штатів. Детальному врегулюванню підлягають усі дії поліції під час проведення зібрань. Для України в умовах відсутності необхідної законодавчої регламентації права на мирні зібрання, цікавим є досвід широкого використання судового прецеденту в США в аспекті правових позицій Великої Палати Верховного Суду, Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, зокрема Об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду.

Аргументовано, що спеціальне законодавство РФ щодо права на мирні зібрання слугує репресивним інструментом обмеження свободи збиратися мирно. Проаналізовано резонансні випадки порушення права на мирні зібрання у РФ (події на Болотній площі 2012 р., флешмоб «Чесні вибори померли» та інші). Продемонстровано суттєве посилення відповідальності за порушення порядку проведення мирних зібрань шляхом внесення поправок до КпАП РФ у 2012, 2018 роках та безперервне, від 2013 року, зростання порушень права на мирні зібрання. З огляду на ці факти, обґрунтовано необхідність бути обачними у процесі створення в Україні спеціального закону, метою якого має бути надання додаткових гарантій у свободі збиратися мирно та обмеження влади рамками закону, а не навпаки.

Розділ 2 «Загальна характеристика адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та зміст адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні»*, з метою впорядкування термінологічних засад, досліджено зміст понять «забезпечення», «адміністративно-правове забезпечення», «адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання».

Запропоновано визначати адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання як комплексне

поняття, яке включає систему норм права, заходів, суб'єктів владних повноважень, недержавних інституцій, їх повноважень, а також гарантій, які покликані сприяти неухильному дотриманню і реалізації права на мирні зібрання в Україні, недопущенню порушення цього права, а у разі необхідності – захисту і відновленню.

Акцентовано, що адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання є складним і багаторівневим поняттям, адже право на мирні зібрання у динамічному вимірі його реалізації, є явищем міжгалузевим, а його забезпечення перебуває на зламі матеріального і процесуального права, тому з метою повноцінного окреслення адміністративно-правового механізму його забезпечення, не можна нехтувати певними елементами, які не окреслені предметом адміністративного права.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання необхідно розглядати як систему таких взаємопов'язаних складових: 1) нормативної; 2) інституційної; 3) функціональної; 4) гарантійної.

У підрозділі 2.2 *«Суб'єкти адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні»* показано, що перелік суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні розкривається через зміст інституційної складової адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання.

З'ясовано, що основними суб'єктами забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні є Верховна Рада України, Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Національна поліція України, Конституційний Суд України, національні суди, Європейський суд з прав людини, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Констатовано, що взаємозв'язок і роль цих суб'єктів становлять функціональну складову адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання, яка розкривається через їх повноваження у цій сфері.

У підрозділі 2.3 *«Суди як суб'єкти адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні»* досліджено роль національних судів у забезпеченні реалізації та захисту права на мирні зібрання та проаналізовано судові справи щодо мирних зібрань.

Обґрунтовано особливу роль Конституційного Суду України в механізмі забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання, яка полягає у процедурах нормоконтролю і нормотлумачення, що вказують на високу ефективність у зміцненні правових гарантій права на мирні зібрання.

Проаналізовано судову практику щодо мирних зібрань в Україні й зроблено висновок, що стан судової практики нині не відповідає вимогам європейських стандартів у сфері прав людини. Хоча статистика справ про

мирні зібрання, що перебували у провадженні адміністративних судів за останні декілька років, вказує на те, що з кінця 2014 р. вектор рішень судів змінив свій напрям у позитивний бік.

На основі вищезазначеного, показано, що нині в умовах відсутності спеціального законодавства, присвяченого забезпеченню мирних зібрань в Україні, існує залежність між кількістю рішень судів, якими обмежено право на мирні зібрання, та незрілістю політичних сил, що перебувають при владі. Таке твердження дало підстави для обґрунтування висновку, що у сфері права на мирні зібрання не можна допускати необмежену правову дискрецію влади, яка має місце в умовах недостатнього законодавчого врегулювання досліджуваних відносин.

За підсумками аналізу рішень ЄСПЛ у справах про право на мирні зібрання, деталізовано й узагальнено критерії оцінки ефективності механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, серед яких: позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення права на мирні зібрання; заборона проведення мирних зібрань; законність втручання; обґрунтованість втручання; співмірність втручання; мирність заходу; «необхідність у демократичному суспільстві» та інші.

У підрозділі 2.4 «Удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні» зосереджено увагу на необхідності прийняття спеціального закону, як основного інструменту забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання.

Доведено, що необхідність прийняття спеціального закону обумовлена: вимогами Конституції України та Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; позицією Конституційного Суду України у рішенні від 19.04.2001 р. № 4-рп/2001; позицією ЄСПЛ у справі «Корецький та інші проти України»; позицією Комітету Міністрів Ради Європи у контексті нагляду за виконанням судового рішення у справі Веренцова; позицією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що відображена у річному звіті за 2013 р.; позицією Президента України, що міститься в його Указі від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини в Україні».

Проаналізовано нормотворчий процес з розробки і прийняття спеціального закону у досліджуваній сфері та основний зміст законопроектів, які перебували на розгляді у парламенті України. Наголошено, що окремі із них отримали схвальний відгук Венеціанської комісії, проте закон і досі не прийнято, що й надалі залишає питання врегулювання забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання відкритим.

Акцентовано увагу на нагальності прийняття профільного закону, який має встановити позитивні зобов'язання органів влади з забезпечення права на мирні зібрання, регламентувати повідомний порядок проведення зібрань, закріпити принцип недискримінації, презумпцію правомірності мирних зібрань, визнати спонтанні мирні зібрання, запровадити медіацію двох видів

(превентивну і нагальну), подолати конфлікт між правом власності і правом на мирні зібрання (на користь останнього у разі неможливості його реалізувати у інший спосіб), а також закріпити межі діяльності органів влади щодо обмеження права на мирні зібрання вичерпним переліком підстав і умов, за яких можливе й необхідне в інтересах суспільства обмеження досліджуваного права.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і практичне вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці комплексних адміністративно-правових засад правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні та наданні науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

За результатами дисертаційної роботи, сформульовано, зокрема, такі висновки:

1. Право на мирні зібрання є основоположним, колективним, природним, активним правом, зазвичай, політичним, але не обмежується лише політичною спрямованістю. Авторська дефініція поняття «право на мирне зібрання» запропонована в об'єктивному і суб'єктивному розумінні, як свобода людини діяти у відповідний спосіб, незалежно від громадянства, походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять. Представлена у дослідженні дефініція є узагальненням визначальних характеристик права на мирне зібрання: мінімальної кількості людей, мети, місця, часу, способу, характеру зібрання.

Мирне зібрання – реальний прояв відповідного права щонайменше двох осіб на проведення у мирний спосіб будь-яких не заборонених Конституцією та законами України, заходів та дій, спрямованих на висловлення та оприлюднення позиції щодо визначеного питання або питань, які становлять соціальну або групову значущість, у місцях із необмеженим публічним доступом.

2. Право на мирні зібрання, як природне право людини об'єднуватись із іншими з метою чинити супротив, вільно поширювати погляди у своєму зародку, існувало ще за часів первіснообщинного ладу і супроводжувало людину протягом століть, еволюціонуючи до врегульованої позитивним правом свободи мирно збиратися у її сучасному розумінні. Запропоновано авторську періодизацію розвитку ідеї права на мирні зібрання на території сучасної України, яка налічує десять історичних періодів, кожному з яких притаманні свої особливості і здобутки у питанні становлення свободи збиратися мирно.

3. У процесі розробки спеціального закону про мирні зібрання в Україні необхідно врахувати окремі положення із позитивного досвіду ФРН у забезпеченні реалізації права на мирні зібрання, зокрема, визначення місця зібрань; визнання спонтанних мирних зібрань і їх захист, принципи позитивних

зобов'язань держави; непорушність права на мирні зібрання; пропорційність втручання держави у процес реалізації права на мирні зібрання.

Україна в умовах відсутності детальної регламентації права на мирні зібрання, може заповнити прогалини в законодавстві шляхом формулювання правових позицій Великою Палатою Верховного Суду. Зазначена позиція є особливо актуальною у контексті використання позитивного досвіду США щодо особливостей забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання із притаманною специфікою правового регулювання зазначеної сфери.

У процесі вдосконалення законодавства України у сфері мирних зібрань, важливо врахувати як кращі практики зарубіжних країн у сфері забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання, так і ризики, які загрожують свободі мирних зібрань, як це спостерігається у Російській Федерації. Адже спеціальне законодавство щодо мирних зібрань у РФ слугує репресивним інструментом у політиці тотального незаконного обмеження і знецінення права на мирні зібрання. Зроблені висновки є визначальними у процесі вдосконалення нормативного забезпечення права на мирні зібрання в Україні, а саме, профільний закон має стати гарантією максимального сприяння реалізації права на мирні зібрання і обмежити дискреційні повноваження органів влади у сфері мирних зібрань.

4. Адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання – це здійснюване державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, які виникають у процесі реалізації права на мирні зібрання, що полягає у створенні сприятливих умов для неухильного дотримання цього права, запобігання його порушенню та у разі необхідності, його відновлення. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні – комплексне поняття, що включає систему норм права, заходів, суб'єктів владних повноважень, недержавних інституцій, їх повноважень, а також гарантій, які покликані сприяти неухильному дотриманню і реалізації права на мирні зібрання в Україні, а також недопущення його порушення, а у разі необхідності – захисту і відновленню.

5. З'ясовано, що основними суб'єктами у правовому механізмі забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання є: Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Національна поліція, національні суди та Європейський суд з прав людини, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Кожен із них, завдяки визначеним у законодавстві повноваженням у сфері мирних зібрань, функціонуючи у взаємозв'язку один із одним, відіграють провідну роль у процесі забезпечення реалізації і захисту права на мирні зібрання в Україні.

6. На основі узагальнення судової практики у сфері мирних зібрань, доведено, що кількість судових заборон на проведення мирних зібрань залежить від незрілості політичних сил, котрі перебувають при владі. Аналіз

рішень Європейського суду з прав людини у справах щодо свободи мирних зібрань дав змогу узагальнити основні принципи у сфері забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання, серед яких: презумпція правомірності мирного зібрання; позитивні зобов'язання держави у процесі дотримання права на мирні зібрання; обов'язковість законодавчого врегулювання порядку проведення і організації мирних зібрань та інші.

7. З метою удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні, підсилено аргументацію щодо необхідності прийняття спеціального закону, присвяченого врегулюванню відносин, які виникають у процесі реалізації права на мирні зібрання. У цьому законі запропоновано закріпити: повідомний характер мирних зібрань; принцип правомірності мирного зібрання; принцип позитивних зобов'язань держави у сфері дотримання права на мирні зібрання; принцип пропорційності втручання держави; принцип недискримінації; принцип визнання спонтанних мирних зібрань. Необхідним також є запровадження медіації двох видів: превентивної – до проведення мирного зібрання (між організатором і органом, до якого подається повідомлення про намір провести мирне зібрання), і нагальної – під час проведення мирного зібрання (між організаторами/учасниками мирного зібрання і поліцією). Запропоновано закріпити у законі спосіб розв'язання конфлікту між правом власності і правом на мирні зібрання шляхом визначення місця проведення мирних зібрань як публічного місця, відкритого для загальної громадськості, незалежно від форм власності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях з юридичних наук:

1. Тиліпська О. Ю. Зміст поняття та проблеми забезпечення права на мирні зібрання в Україні в контексті адміністративного права. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 213–219.
2. Тиліпська О. Ю. Свобода мирних зібрань у досвіді демократичних процесів у США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (1). С. 158–161.
3. Тиліпська О. Ю. Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 124–128.
4. Тиліпська О. Ю. Генеза правового регулювання права на мирні зібрання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 35–40.
5. Тиліпська О. Ю. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання в Україні: законодавча складова. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 133–139.

**Статті в іноземних наукових виданнях та виданнях,
що включені до міжнародних науково-метричних баз:**

6. Tylypska O. US Experience in Ensuring the Right to Peaceful Assembly in a Democratic Society. *The Journal of Eastern European Law*. 2015. № 16. P. 88–94.

7. Тилипская О. Ю. Административно-правовое обеспечение права на мирные собрания в Российской Федерации. *Leges si Viata («Закон и Жизнь»)*. 2019. № 12/2. С. 111–115.

Тези доповідей наукових повідомлень на конференціях:

8. Тиліпська О. Ю. Поняття та зміст права на мирні зібрання у контексті українського законодавства та європейської практики. *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 14–15 лютого 2014 р.)*. Херсон, 2014. С. 122–126.

9. Тиліпська О. Ю. Особливості права на мирні зібрання в Україні. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 серпня 2015 р.)*. Львів, 2015. С. 81–83.

10. Тиліпська О. Ю. Деякі факти про право на мирні зібрання в США та Німеччині. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 вересня 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 35–39.

11. Тиліпська О. Ю. Проблеми належного забезпечення права на мирні зібрання Російською Федерацією. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2–3 серпня 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 98–101.

12. Тиліпська О. Ю. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт забезпечення права на мирні зібрання. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9–10 серпня 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 72–75.

АНОТАЦІЯ

Тиліпська О. Ю. Правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні: адміністративно-правовий аспект. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2020.

У роботі досліджено адміністративно-правовий аспект права на мирні зібрання, його місце в системі прав людини і громадянина, сутнісні характеристики, дефініція.

Проведено періодизацію становлення права на мирні зібрання в Україні. Проаналізовано особливості зарубіжного досвіду у сфері забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання на прикладі ФРН, США та РФ.

Визначено поняття та структурні елементи адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання.

Аргументовано необхідність прийняття спеціального закону щодо мирних зібрань. Сформульовано пропозиції щодо змісту такого закону.

Ключові слова: мирні зібрання, права людини, реалізація, забезпечення, адміністративно-правове забезпечення права на мирні зібрання, судова практика, правовий механізм.

АННОТАЦИЯ

Тилипская О. Ю. Правовой механизм обеспечения реализации и защиты права на мирные собрания в Украине: административно-правовой аспект. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2020.

В работе исследовано право на мирные собрания, его место в системе прав человека и гражданина, существенные характеристики, дефиниция.

Проведено периодизацию становления права на мирные собрания в Украине. Рассмотрено особенности зарубежного опыта в сфере обеспечения реализации и защиты права на мирные собрания на примере ФРГ, США и РФ.

Определено понятие и структурные элементы административно-правового механизма обеспечения реализации и защиты права на мирные собрания.

Аргументировано необходимость принятия специального закона в сфере мирных собраний. Разработан перечень предложений по содержанию указанного закона.

Ключевые слова: мирные собрания, права человека, реализация, обеспечение, административно-правовое обеспечение права на мирные собрания, судебная практика, правовой механизм.

ANNOTATION

Tylypska O. Y. Legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly in Ukraine: administrative and legal aspect. – *Qualification scientific work, manuscript copyright.*

Thesis for a candidate of law degree in specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The dissertation is an independent completed scientific work devoted to the study of administrative and legal guarantee of the right to peaceful assembly in Ukraine.

The subject of the study is the public relations that arise in the process of exercise and enforcement of the right to peaceful assembly.

The paper formulates the scientific novelty of the results of the dissertation research, which is determined by the fact that the dissertation is one of the first special comprehensive study of the administrative and legal principles of guarantee the right to peaceful assembly in the science of administrative law. As a result of the research, new scientific provisions and conclusions, proposed by the dissertation student personally, have been formulated.

The peculiarities of the administrative and legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly, shortcomings and ways of improvement are examined in order to ensure strict observance of the right to peaceful assembly in accordance with the requirements of European standards in the field of human rights and the Constitution of Ukraine.

Improvement of legal regulation in the sphere of guarantee the right to peaceful assembly is proposed.

The author proposes original definition of the concepts: «administrative and legal guarantee of the right to peaceful assembly», «right to peaceful assembly», «peaceful assembly», «administrative and legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly in Ukraine». The basic principles in the field of guarantee the right to peaceful assembly are summarized on the basis of an analysis of the fundamental decisions of the European Court of Human Rights in cases of freedom of peaceful assembly.

The formation and development of the right to peaceful assembly in Ukraine is periodized.

The place of the right to peaceful assembly in the system of human and citizens' rights and its characteristics are determined.

The structural elements of the administrative and legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly and their general characteristics are clarified.

The role of individual subjects in the administrative and legal guarantee of the right to peaceful assembly is examined.

Particular attention has been paid to the study of case law in the field of peaceful assemblies and the role of the judiciary in the process of administrative and legal guarantee for the right to peaceful assembly. The statistics of court bans on holding peaceful assemblies were examined, the dependence of court decisions on the political forces in power was observed.

The experience of Germany and Russia in the field of guarantee the right to peaceful assembly has been examined by analyzing the main normative legal acts on

the regulation of the issues of peaceful assembly and fundamental court decisions in this field.

The role of peaceful assemblies in the process of becoming a democratic system in the US in the context of historical processes is examined. But the features of guarantee the right to peaceful assembly in the United States in the modern period in view of the federal structure of the state and the related specificity of the legal regulation of this specified sphere on the basis of consideration of precedent judgments in the field of peaceful assembly.

The author provides suggestions, recommendations on changes of the current legislation. In order to improve the administrative and legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly in Ukraine, the necessity of adopting a special law on the regulation of legal relations that arise in the process of exercising the right to peaceful assembly has been proposed and substantiated.

The results of the dissertation research are of scientific, theoretical and practical interest and can be used in the research sphere, in law-making and law-enforcement activity, in the educational process.

The provisions of scientific novelty and all the results of the work are obtained on the basis of a personal study and analysis of theoretical and legislative provisions, formulated according to the results of scientific research.

Key words: peaceful assembly, right to peaceful assembly, administrative and legal guarantee for the right to peaceful assembly, administrative and legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly, evolution, periodization, foreign experience, case law, decisions of the European Court of Human Rights, special law, law mechanism.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 10.03.2020. Замовлення 119.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК No 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net